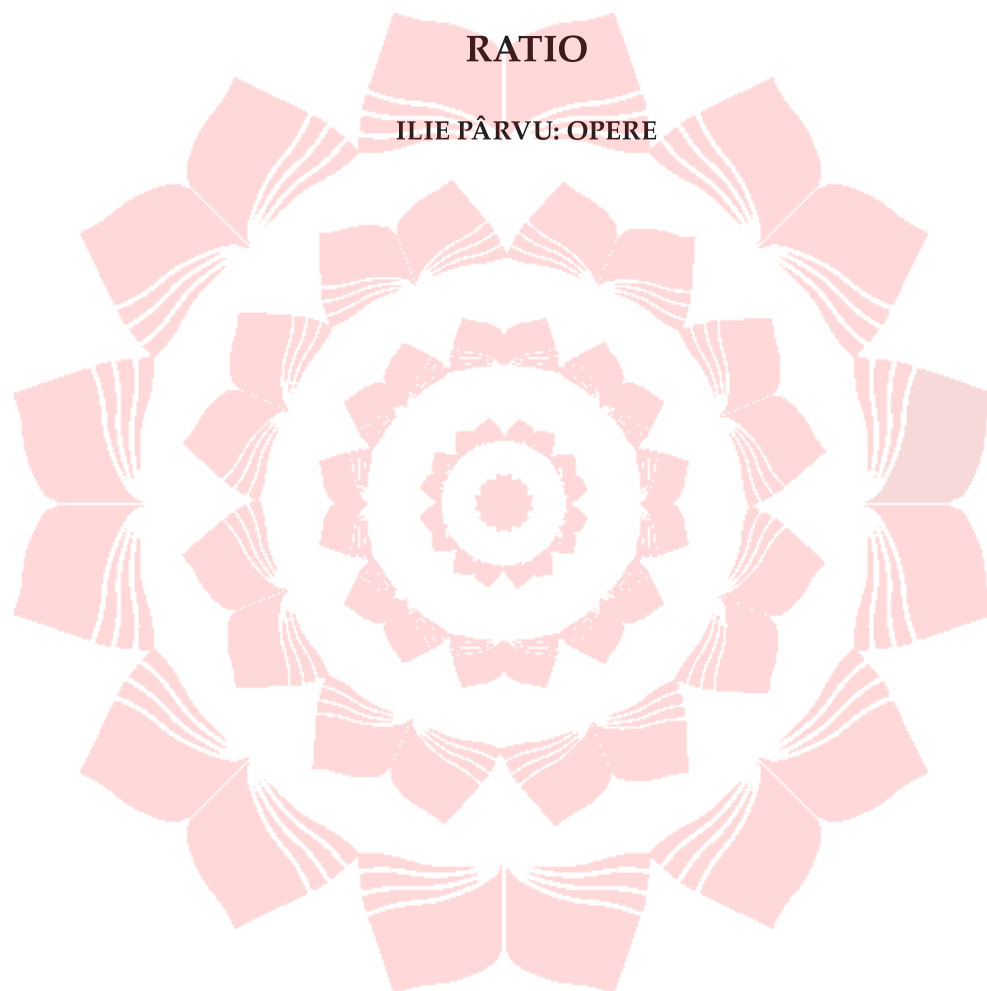

RATIO

ILIE PÂRVU: OPERE

Colecția **Ratio** este coordonată de
Florin George Călian

ILIE PÂRVU: OPERE

Serie îngrijită de Cristian Andrei, Ovidiu Badea și Claudiu Ioniță

I. Tratat de filosofie teoretică

1. Știința rațiunii. Programul filosofic al lui Immanuel Kant – Paradigmă a filosofiei teoretice

- 1.1. *Posibilitatea experienței. O reconstrucție teoretică a Criticii rațiunii pure*
- 1.2. *Studii kantiene* (în lucru)

2. Ontologie

- 2.1. *Arhitectura existenței* (în curs de apariție)
- 2.2. *Ontologie analitică* (în curs de apariție)
- 2.3. *Infinitul* (în curs de apariție)

3. Epistemologie

- 3.1. *Epistemologie* (în curs de apariție)

4. Filosofia științei

- 4.1. *Teoria științifică* (în curs de apariție)
- 4.2. *Studii de filosofie a științei* (în lucru)
- 4.3. *Noua filosofie a științei* (în lucru)

5. Metafizică

II. Texte propedeutice

- 6.1. *Cum se interpretează operele filosofice* (în curs de apariție)
- 6.2. *Filosofia comunicării* (în curs de apariție)
- 6.3. *Existență și realitate în matematică și filosofie* (în curs de apariție)

III. Studii, traduceri, interviuri

7. Antologii

- 7.1. *Istoria științei și reconstrucția ei conceptuală* (în curs de apariție)
- 7.2. *Epistemologie: Orientări contemporane* (în curs de apariție)
- 7.3. *Filosofia teoretică a secolelor XX și XXI. Clasicii filosofiei contemporane* (în lucru)

8. Traduceri

- 8.1. Werner Heisenberg, *Pași peste granițe*
- 8.2. Albert Einstein, *Teoria relativității*

9. Studii

10. Interviuri

Ilie Pârvu

Posibilitatea experienței

O reconstrucție teoretică a
Criticii rațiunii pure

Ediție revăzută și completată

Ratio et Revelatio
2024

Colecția *Ratio* este coordonată de
Florin George Călian

Redactor: Cristian Andrei
Coperta: Gabi Giulușan
DTP: Paula Cionca

Tipărit la Print Expert, Oradea

© Copyright: Ratio et Revelatio, 2024

Credit foto autor coperta IV: Dan Răileanu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PÂRVU, ILIE

Posibilitatea experienței : o reconstrucție teoretică a Criticii
rațiunii pure / Ilie Pârvu. - Oradea : Ratio et Revelatio, 2024

Conține bibliografie

ISBN 978-630-6657-16-2

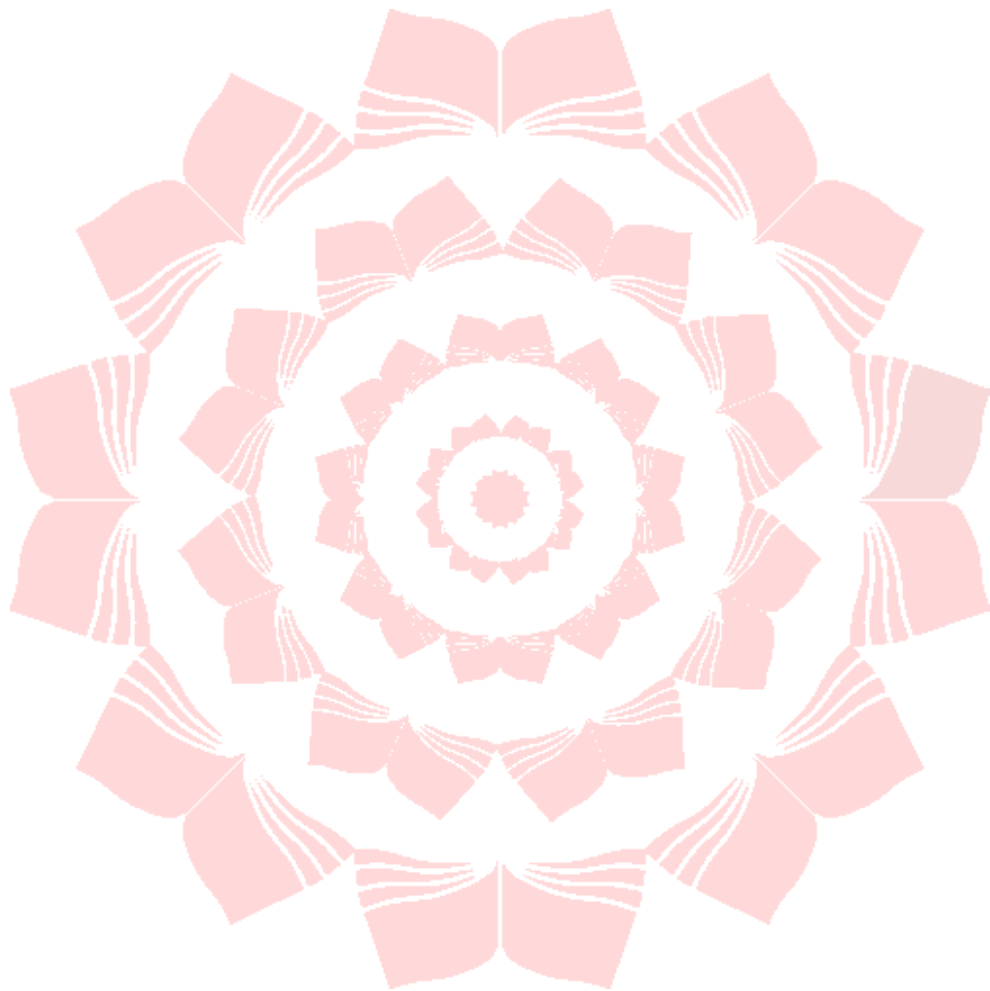
1

Editura Ratio et Revelatio
Str. Sofiei nr. 3, Oradea, Bihor, România, 410183
e-mail: office@ratioetrevelatio.com
www.ratioetrevelatio.com

Prima ediție a acestei cărți a apărut la Editura Politeia-SNSPA în anul 2004. Față de această ediție, au fost adăugate pasaje întregi, iar altele au fost modificate. Au fost refăcute citatele din *Critica rațiunii pure*, care au fost modificate de către redactorul editurii Politeia-SNSPA conform traducerii românești existente, deși autorul menționează în mod expres că nu urmează în citate traducerea *Criticii* în versiunea N. Bagdasar și E. Moisuc.

Față de a doua ediție, apărută la Editura Academiei în anul 2016, versiunea de față a fost corectată și îmbunătățită cu acordul și implicarea directă a autorului. Unele pasaje au fost reformulate, bibliografia a fost verificată în totalitate, corectată și completată.

În planul *Operele*, *Posibilitatea existenței* este primul volum din *Tratatul de filosofie teoretică*, Secțiunea a doua: *Știința rațiunii. Programul filosofic al lui Immanuel Kant – Paradigmă a filosofiei teoretice*.

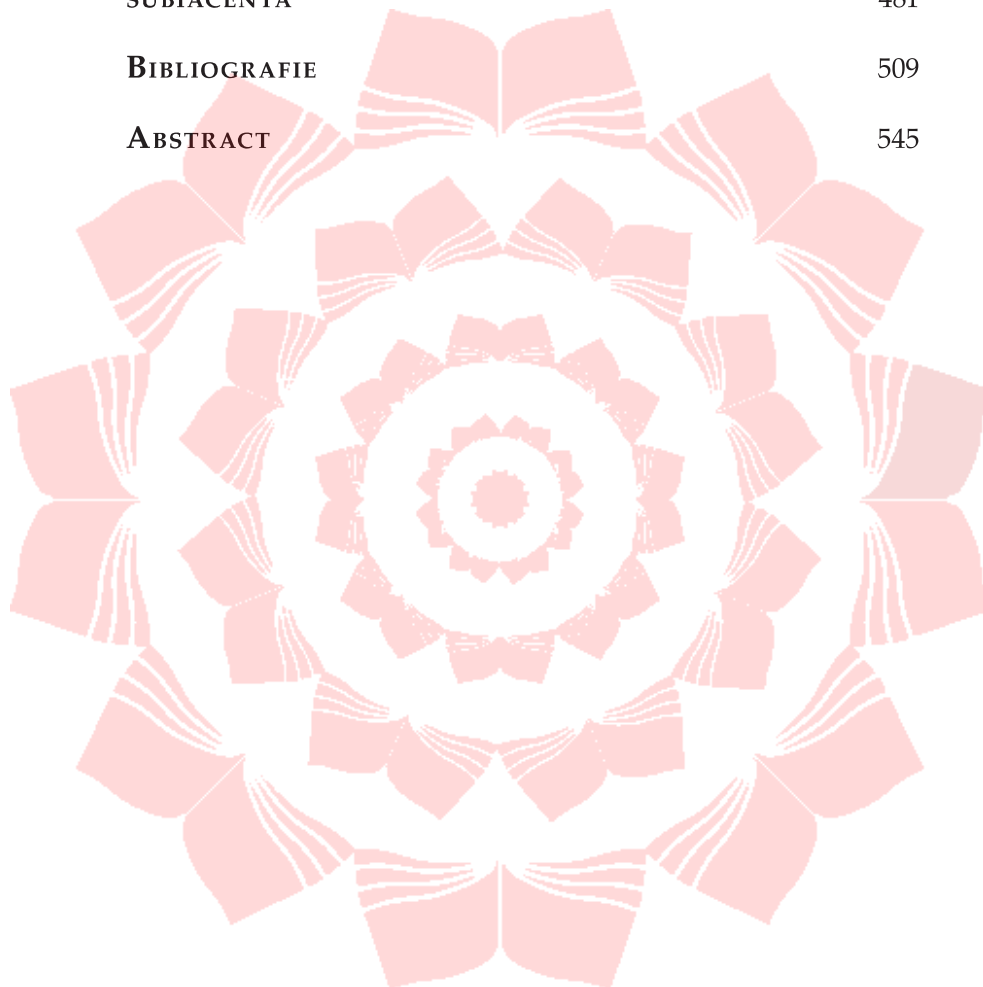

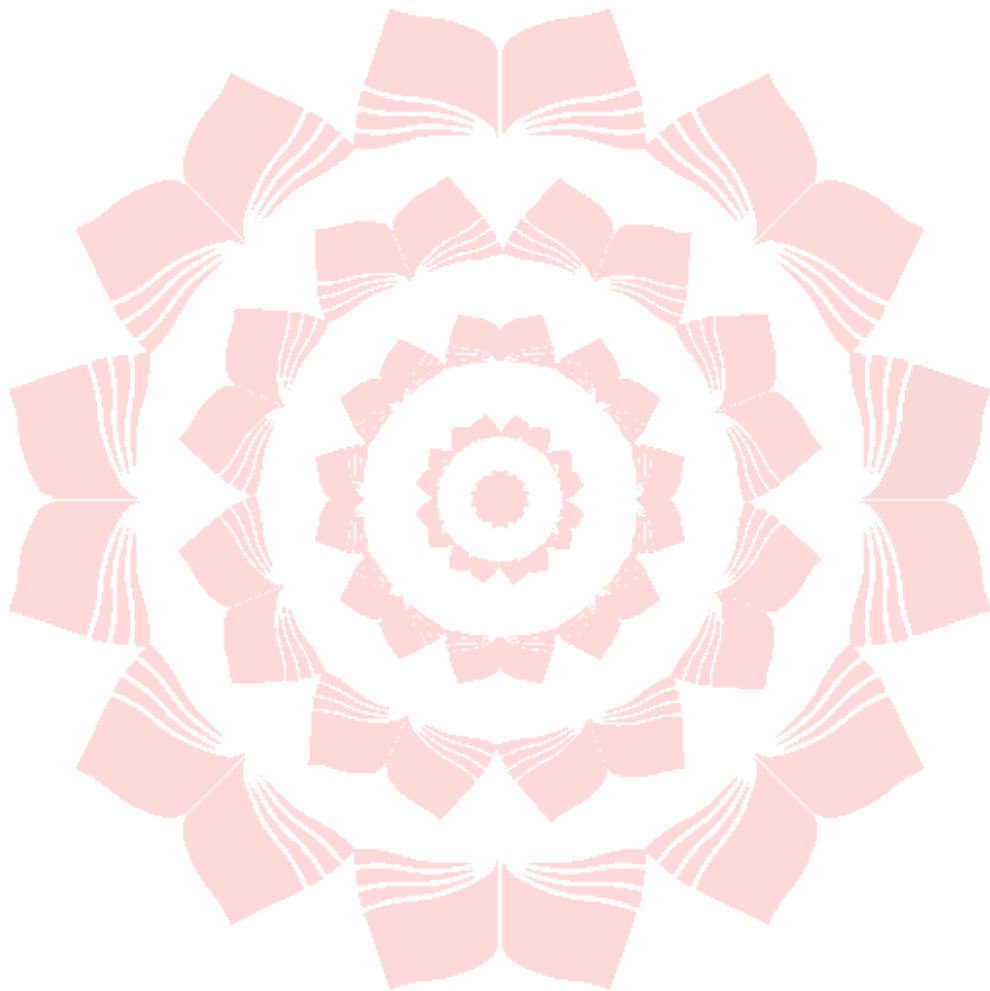
CUPRINS

PREFAȚĂ	11
INTRODUCERE	
<i>Știința rațiunii: proiecții disciplinare</i>	21
a. Interpretarea ontologică:	
Critica <i>rațiunii pure</i> ca metafizică generală	22
b. Critica <i>rațiunii pure</i> ca epistemologie	32
c. Critica transcendențială și filosofia științei	40
d. Interpretarea logico-semantică	45
e. Interpretarea psihologistă	47
f. Critica rațiunii pure și semantica de tip cognitivist	48
g. Interpretarea metateoretică (metadisciplinară)	
a <i>Criticii</i>	54
h. Critica rațiunii pure: teorie-cadru a unui program de cercetare fundamentală	57
SECȚIUNEA ÎNTÂI	
FORMA TEORETICĂ A CRITICII RAȚIUNII PURE	91
CAPITOLUL 1	
FORMA TEORIEI TRANSCENDENTALE	93
1.1. Conceptul structuralist al teoriilor	94
1.2. Teoria kantiană ca teorie structurală	113
1.3. Grupul fundamental al teoriei și matricea categorială	127
1.4. Schematismul și modelele potențiale	176
1.5. Analogiile experienței și modelele teoriei	195

1.6. Postulatele gândirii empirice și constrângerile generale	205
1.7. Reducția structurală <i>versus</i> subsumpția transcendentală	225
CAPITOLUL 2 CONSTRUCȚIA MODELELOR EMPIRICE: UN SENS POZITIV PENTRU DIALECTICA TRANSCENDENTALĂ	247
CAPITOLUL 3 ANALITICA TRANSCENDENTALĂ CA TEORIE FORMALĂ: PROIECTUL ONTOLOGIC IMANENT AL CRITICII	285
CAPITOLUL 4 FORMULĂRILE ALTERNATIVE ALE TEORIEI TRANSCENDENTALE	327
SECȚIUNEA A DOUA STRUCTURA ARGUMENTATIVĂ A TEORIEI TRANSCENDENTALE	355
CAPITOLUL 5 CONSTRUCȚIA METODOLOGICĂ A CRITICII: FORMĂ LOGICĂ ȘI SUBSTRUCTURĂ MATEMATICĂ	357
CAPITOLUL 6 EXPERIMENTUL RAȚIUNII PURE SAU CONDIȚIILE DEDUCȚIEI CAPACITĂȚII DE COGNIȚIE A PRIORI	379
CAPITOLUL 7 DEDUCȚIA METAFIZICĂ SAU GENEZA IDEALĂ A SISTEMULUI CATEGORIAL	415

CAPITOLUL 8	
DEDUCȚIA TRANSCENDENTALĂ A CATEGORIILOR	
ȘI TEOREMA GENERALĂ DE REPREZENTARE	
SUBIACENTĂ	481
BIBLIOGRAFIE	509
ABSTRACT	545

PREFAȚĂ

Es ist von der großen Wichtigkeit, eine Wissenschaft der Vernunft technisch zu machen.

Immanuel Kant

Alles, was Gegenstand des wissenschaftlichen Denkens überhaupt sein kann, verfällt, sobald es zur Bildung einer Theorie reif ist, der axiomatischen Methode und damit mittelbar der Mathematik.

David Hilbert

Critica rațiunii pure reprezintă în același timp titlul unei opere și denumirea unei discipline raționale, a unei construcții teoretice care avea să revoluționeze filosofia (să facă pentru prima dată posibilă metafizica) și cercetarea fundamentală. Acest sens secund al operei kantiene, și anume teoria *Criticii rațiunii pure*, sau disciplina teoretică inaugurată de această operă va fi, în principal, tema acestei cărți.

Întreprinderea de față nu este un exercițiu istorico-filosofic, de **arheologie a ideilor**, ci unul care ține mai degrabă de filosofia științei: o încercare de a explora posibilitatea și semnificația modalității de teoretizare la nivel fundamental inițiată, istoric, de *Critica rațiunii pure*. Ea nu este atât o interpretare a operei lui Kant, cât o cercetare a teoriei kantiene (mai exact a *teoriei de-tip-Kant*). Ea nu este interesată, în primul rând, de sursele istorico-filosofice sau științifice ori de contextul istoric al *Criticii* (acestea au fost explorate la nivel înalt de competență de numeroși comentatori), deși ele nu pot și nu vor fi ignorate, ci de *forma teoretică a noii științe* propuse de Kant, de posibilitatea ei epistemologică. Fiind o reconstrucție rațională și nu o interpretare directă, accentul acestei cercetări (din care derivă și condițiile ei de adecvare) va fi pus pe posibilitatea de a revela, pornind de la structura și metodologia cercetărilor fundamentale contemporane, condițiile de posibilitate și structura subiacentă teoretizării kantiene, de a da seama de arhitectura teoriei și de **trecherile** ei semnificative, de demersurile constructive și argumentative, de potențialitatea

ei metodologică nelimitată. Întrucât teoria lui Kant își asumă nemijlocit un nivel reflexiv, corespondența reconstrucției propuse cu anumite susțineri metafizice sau epistemologice explicite ale lui Kant reprezintă o condiție relevantă și pentru acest tip de examinare a unei opere. Ea este o exigență necesară pentru a nu transforma reconstrucția rațională într-un exercițiu pur formal, un simplu joc al imaginației logice. Dar această concordanță ține mai degrabă de adecvarea descriptivă a unei interpretări directe. Principalul test al modalității de abordare a *Criticii* propuse aici este însă **adecvarea ei explicativă**, măsura în care ea dă seama de posibilitatea conceptuală a teoriei kantiene și justifică acțiunea ei istorică, prezența ei în configurația generală a spațiului teoretic actual.

Reconstrucția rațională propusă în această lucrare nu intenționează să prezinte teoria kantiană doar ca o teorie posibilă, ci mai degrabă să argumenteze posibilitatea acestei teorii, a tipului de construcție teoretică inițiat de Kant. Pentru a folosi o formulare kantiană, că acest tip de teorie există, că a devenit un **fapt** (*das Faktum*), e documentat de acțiunea continuă a temelor kantiene în filosofia și știința contemporană, de prezența programelor neo-transcendentale în cercetarea fundamentală; problema care ne interesează va fi, *cum este în genere posibilă* această modalitate de construcție teoretică **de sus în jos**, inaugurată de *Critica rațiunii pure*, care sunt temeiurile structurale de posibilitate ale teoriei kantiene? Modelul de reconstrucție propus nu poate fi acuzat de anacronism, deoarece el nu intenționează să ofere o interpretare directă a operei lui Kant, să descopere **semnificația ei nemijlocită**, ci să-i configureze structura subiacentă care să dea seama de tipul ei teoretic, de posibilitatea unor demersuri constructive analoge celor prezente în opera lui Kant. Ea vrea să construiască un spațiu conceptual generalizat în care să fie proiectată teoria *Criticii rațiunii pure*, pentru a-i determina forma ei epistemologică, astfel încât să fie puse în evidență logica și metodologia unei **științe transcendente**, ca proiect unificat (teoretic și metafizic) de cercetare fundamentală.

Am numit această variantă a reconstrucției raționale *reconstrucție teoretică*, pentru a pune în evidență mai bine intenția ei: proiectarea teoriei lui Kant într-un cadru conceptual mai abstract, capabil să determine nu doar forma logică a organizării ei, ci însăși posibilitatea tipului de construcție teoretică proprie *Criticii*, să explice epistemologic posibilitatea acestei teoretizări și să prezinte teoria lui Kant ca o specie a unei modalități mai generale de edificare teoretică. Această reconstrucție teoretică reprezintă o generalizare rațională a teoriei kantiene. Modelul clasic al unei asemenea întreprinderi îl reprezintă însăși reconstrucția fundamentelor teoriei newtoniene de către Kant în *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft*¹, operă paradigmatică atât pentru filosofia modernă a științei, cât și pentru cercetările fundamentale actuale. Am putea astfel diferenția trei tipuri de reconstrucție a ideilor sau teoriilor: reconstrucția istorică, reconstrucția logică și reconstrucția teoretică. Dacă, pentru a lua exemplul clasic al geometriei euclidiene, numeroșii istorici ai matematicii (Th. Heath, I. Mueller ș. a.) au reconstruit istoric construcția lui Euclid, iar David Hilbert în *Fundamentele geometriei*² ne-a oferit o reconstrucție logică a acestei teorii, Bernhard Riemann în *Ipotezele care stau la baza geometriei*³, a așezat mai adânc fundamentele acesteia prin construcția unui cadru conceptual mult mai abstract; prin generalizarea conceptului de spațiu (ca varietate multidimensională), Riemann a putut formula o nouă viziune epistemologică asupra naturii geometriei și a relației ei cu fizica, propunând, în această ultimă perspectivă, două ipoteze care au reprezentat cele două idei fundamentale subiacente teoriei relativității și mecanicii cuantice. O asemenea reconstrucție teoretică nu intenționează doar elucidarea formei logice a unei teorii anterioare pe baza unor instrumente de analiză mai exacte, capabile să verifice validitatea inferențelor acesteia, fiind ca urmare o procedură **analitică**, necreativă, ci să pună în evidență

¹ Vom folosi în cele ce urmează prescurtat: MANW.

² *Grundlagen der Geometrie*, B. G. Teubner, Leipzig und Berlin 1930.

³ *Über die Hypothesen, welche der Geometrie zugrunde liegen*. Abh. Kgl. Ges. Wiss., Göttingen 1868.

potențialul teoretic subiacent acelei modalități de teoretizare, să-i determine fundamentele prin edificarea unei teorii mai abstracte care să permită și alternative la teoria care a constituit obiectivul reconstrucției. Aceasta este modalitatea în care se raportează Kant însuși la programele din știință și filosofie, și ea va reprezenta modelul pe care intenționăm să-l urmăm în întreprinderea de față. Spațiul logic în care este înscrisă teoria kantiană vrea să dea seama de însăși posibilitatea presupuzițiilor *Criticii*, să explice temeiurile de posibilitate ale tipului de teoretizare inaugurat de opera lui Kant.

Acest mod de a vedea *Critica rațiunii pure* nu este cu totul nou. El aparține **succesorilor legitimi** ai lui Kant: teoriile fundamentale din știința contemporană (mecanica cuantică a lui N. Bohr și W. Heisenberg, **teoria fundamentală** a lui A. Eddington) și **metafizicele viitoare care se vor înfățișa ca știință** (Ch. S. Peirce, Ed. Husserl, L. Wittgenstein, A.N. Whitehead, M. Heidegger, R. Carnap). Reconstrucția propusă aici poate avea o corespondență istoriografică în modalitatea reconstrucției raționale în istoria ideilor, acea **interpretare mediată** care vrea să prezinte teoria lui Kant ca o teorie posibilă. Cercetarea de față are însă ca scop nemijlocit, așa cum am spus, însăși posibilitatea acestei teorii. Ea nu este o **lectură** diferită a operei lui Kant, nici doar o reprezentare diferită a teoriei kantiene. Ea este mult mai angajată cu privire la **validitatea** teoriei lui Kant. Înscriind-o într-un spațiu conceptual determinat de știința contemporană și de metafizica de tip structural-abstract, investigații fundamentale, *self-reflexive*, care își asigură prin determinarea unor ample programe de cercetare justificarea lor **empirică**, teoria lui Kant nu mai este văzută doar ca o teorie posibilă, eventual consistentă, ci se poate pune problema posibilității și validității ei epistemologice. Aceasta înseamnă și justificarea stilului ei constructiv, a modalității ei metodologice ireductibile.

Ca perspectivă istoriografică, acest mod de raportare la Kant a fost inițiat de H. Scholz, care formulase o reconstrucție matematică a *Criticii* (amintindu-și, primul, de o propunere pe care Kant

însuși o adresase unui matematician al vremii sale), fiind urmat de C.F. von Weizsäcker, care studia Analogiile experienței din perspectiva fizicii actuale, ori de W. Stegmüller, căruia îi aparține prima tentativă de reconstrucție logică a **metafizicii experienței** a lui Kant. Noutatea lucrării de față constă în utilizarea unui concept mult mai abstract de teorie – filtrat de studiul epistemologic al științelor structurale – pentru determinarea specificului și posibilității programului transcendent al *Criticii*, a formei generale a teoriei transcendente și a structurii ei metodologice. Această **abstractizare** e necesară și pentru a înțelege în termenii istoriografiei realizarea filosofică a lui Kant, **revoluția copernicană** înfăptuită de el în domeniul gândirii teoretice în genere.

Inovând la nivel fundamental, realizând *singura* revoluție posibilă în metafizică (orice disciplină, considera Kant, cunoaște o singură revoluție care, prin modificarea modului de gândire, o face aptă de a ***intra pe drumul sigur al științei***), Kant modifică esențial metoda, temele și problemele gândirii teoretice în genere. De aceea, contextualizarea, solicitată imperativ de istoricii ideilor, poate însemna, ca și în cazul oricărei revoluții a modului de gândire, o **contrareformă teoretică**, o încercare de a **da de veste** despre un stil de teoretizare care dislocă un nou orizont constructiv, tematizează la alt nivel domeniul cunoașterii prin conceptele unei paradigme vechi. Ca orice teorie revoluționară, teoria transcendentă trebuie, într-un anumit fel, să fie scoasă din contextul ei istoric și situată în contextul ei *teoretic*, singurul în măsură să ofere mediul relevant de analiză. **Contemporaneitatea** lui Kant se determină cu totul altfel decât aceea a unor momente **normale** din istoria filosofiei sau științei. Contemporanii istorici ai lui Kant nu mai sunt contemporanii lui teoretici (Kant însuși, să ne amintim, considera că opera lui a venit prea devreme...). Modul lor de gândire aparține unei epoci teoretice revolute, cum unor epoci pre-Critice îi aparțin și unii **continuatori** ai lui Kant, sau istorici **empiriști** ai filosofiei. Opera lui Kant inițiază un nou nivel sau stil al teoretizării, epistemologic diferit de acela al contemporanilor lui. De aceea, el trebuie regândit prin acele cadre con-

ceptuale care-i pot determina înseși condițiile lui de posibilitate. A-l scufunda doar într-un context istoric înseamnă, cel mai adesea, a anula posibilitatea de acces la marea noutate a operei sale, proiectând asupra *Criticii* acea perspectivă istoriografică desuetă a celor care *scriu istorii ale filosofiei*, cum se exprima Kant însuși.

Ce temeuri – trebuie să ne întrebăm – poate avea o asemenea strategie reconstructivă? Pentru aceasta, să-i dăm cuvântul, în primul rând, lui Kant. În Cuvânt înainte la *Prolegomene*, Kant scria:

Există învățați pentru care istoria filosofiei (a celei vechi ca și a celei noi) este însăși filosofia; *Prolegomenele* de față nu sunt scrise pentru aceștia. Ei vor trebui să aștepte până când cei care se străduiesc să se adape chiar de la izvoarele rațiunii își vor fi desăvârșit lucrarea și abia atunci le va veni și lor rândul să dea lumii de veste despre cele întâmplate⁴.

Această **notă critică** a lui Kant a fost cel mai adesea înțeleasă contextual, ca un răspuns la adresa primelor reacții cu care a fost întâmpinată lucrarea sa. Nu s-a dat importanța cuvenită ideii teoretice a lui Kant care urma acestui **avertisment**, respingerea concepției devenirii rațiunii conform principiului clasic al plenitudinii:

După părerea lor, nu mai poate fi spus nimic ce să nu fi fost spus cândva și, neîndoielnic, o asemenea afirmație ar putea trece drept o prezicere sigură despre tot ce va să vină; căci, de vreme ce mintea omenească a stăruit multe veacuri într-un chip sau altul asupra a nenumărate subiecte, nu va fi greu ca pentru orice lucru nou să poată fi găsit un altul vechi, care să-i semene într-o oarecare măsură⁵.

În *Despre o descoperire*⁶..., Kant oferă explicit modelul raportării teoretic-filosofice la o operă filosofică, prin necesitatea proiectării ei într-un spațiu al posibilului:

⁴ Kant IV: 255.

⁵ Kant IV: 255.

⁶ Kant VIII: 185-251 *Über eine Entdeckung, nach der alle neue Kritik der reinen Vernunft durch eine ältere entbehrlich gemacht werden soll*, 1790.

... mulți istorici ai filosofiei, în ciuda laudei lor la adresa filosofilor, îi fac pe aceștia să spună doar nonsensuri; ei nu intuiesc intențiile filosofilor... și atunci când examinează cuvintele lor nu pot vedea ceea ce aceștia au vrut realmente să spună⁷.

Acest fragment kantian autorizează o altă modalitate de a considera ideile filosofilor; după unii cercetători, această declarație este echivalentă cu o licență acordată reconstrucției raționale în istoria filosofiei.

Cel mai important text pentru a înțelege modul kantian de a privi cercetarea filosofiei este însuși capitolul care încheie *Critica rațiunii pure*, intitulat Istoria rațiunii pure. Dacă nu ignorat, el a fost înțeles de cei mai receptivi comentatori cel mult ca un mod nou de a face istoria filosofiei. Astfel, O. Höffe consideră că în acest fragment final al *Criticii*, Kant „schițează o istoriografie fundamental nouă a filosofiei”⁸. Sensul acestui capitol nu mi se pare a fi epuizat de formula unei noi maniere **istoriografice**. Kant ne cere să privim filosofia **din punct de vedere transcenden-**
dental, să gândim o concepție filosofică din perspectiva condițiilor ei de posibilitate. Kant înscrie **numele și concepțiile** filosofilor într-un gen de **spațiu rațional generalizat** pentru a le fixa **limitele** orizontului lor, astfel determinat. Nu avem de a face cu o simplă reconstrucție rațională a ideilor, ca simple posibilități; Kant decide sistematic asupra **validității** lor. A **scufunda** devenirea filosofiei în spațiul conceptual al teoriei transcendente – cercetare fundamentală, reflexivă – înseamnă a integra teoriile filosofice într-un asemenea mediu operativ generalizat (definit de Kant prin apelul la condițiile de posibilitate ale experienței cognitive) și a le determina structura generală subiacentă și pretențiile de validitate.

Prin asemenea poziție metafilosofică, Kant autorizează **reconstrucția creatoare** a propriei sale opere. El respinge istoria **empiristă** a filosofiei și propunea regândirea devenirii filosofiei din

⁷ Kant VIII: 251.

⁸ Höffe 1998: 638.

perspectiva transcendențială: o reconstrucție a istoriei filosofiei pornind de la înseși condițiile de posibilitate ale filosofării. Kant nu este empirist în teoria filosofică; cu atât mai puțin putea fi el empirist în istoriografia filosofiei. El solicita participarea constructivă a filosofilor și nu doar scrierea unor narațiuni istorice, care nu pot **da de știre** despre ce se întâmplă în operele filosofilor. El interzicea accesul istoriografiei empiriste la teoriile filosofice, formulând necesitatea reconsiderării devenirii filosofiei după un model de gândire teoretică. Finalul *Criticii* oferă astfel **închiderea categorială** a filosofării kantiene în spațiul transcendențial. Kant a schițat un program de reconstrucție rațională a devenirii filosofiei, care este complementul necesar al revoluției copernicane înfăptuite de el în gândirea teoretică: reprojecțarea la nivelul reflecției transcendențiale a modurilor anterioare de filosofare.

Configurarea în acest fel a sarcinii acestei cărți explicitează și subtitlul ei: **o reconstrucție teoretică** – o reconstrucție aplicată nu atât la istoria ideilor, cât mai degrabă într-un context sistematic. Dacă ne vom ocupa cu precădere de teoria kantiană, de ce atunci o reconstrucție rațională? În mod curent, se consideră în filosofia sistematică a științei că **expunerile** obișnuite ale teoriilor (în lucrările oamenilor de știință) nu prezintă direct structura lor logică și pretențiile lor empirice. Acestea nu se **citesc** nemijlocit din textul operei. Cum s-a mai spus, semnificația teoriei este subdeterminată de textul operei. Este necesară, pentru punerea ei în evidență, o reconstrucție logică, formularea unui model care să exprime structura subiacentă și să prezinte corect angajările ontologice și empirice ale unei teorii. În cazul teoriei lui Kant, teorie fundamentală, lucrul acesta nu ar mai fi necesar, în seama ei directă căzând și sarcina, asumată prin caracterul ei reflexiv, a explicitării structurii ei constitutive. Într-adevăr, în mare măsură lucrurile se prezintă chiar astfel: Kant dă el însuși seama prin exigențele **arhitectonicii** teoriei *Criticii*⁹ de specificul ei tematic și metodologic, specific formulat în numeroase note, anexe sau reflecții metateoretice. De asemenea, unele dintre conceptele și

⁹ *Arta sistemelor sau teoria generală a ceea ce este științific în cunoașterea noastră*, cum o determină Kant în CRP: A 832/B 860.

procedeele lui specifice pot fi considerate ca primind determinările lor particulare numai în **acțiunea** lor în arhitectura *Criticii*, în intervenția lor la diferitele niveluri ale constituirii teoretizării transcendente. De aceea, reconstrucția propusă va lua ca sprijin textele kantiene, dar va încerca să se justifice și prin modul în care reușește să proiecteze semnificația ideilor lui Kant, prin locul și funcția lor în organizarea teoretică și metodologică a programului de cercetare al *Criticii*.

Este o particularitate a operei lui Kant (semnalată de H. Paton) că multe dintre elementele metafilosofice cele mai importante pentru înțelegerea concepției lui nu se află în **textul principal**, ci în unele dintre anexele, completările, modificările și notele de subsol ale cărții. Acestea sunt indicații esențiale pentru înțelegerea conexiunilor diferitelor părți, niveluri sau perspective ale teoriei. De aceea nu va trebui să surprindă analiza pe care am dedicat-o unor asemenea **prelungiri** ale textului *Criticii*, sau unor concepte cu rol fundamental în articularea construcției, dar pe care Kant le explică sumar în note de subsol (experimentul transcendental, intuiția formală, fizica generală etc.), ori nu revine sistematic asupra lor (exponentul unei reguli etc.). Vom da, de asemenea, o atenție deosebită modificărilor sau corecturilor introduse în ediția a doua a *Criticii* (sau însemnărilor aflate în exemplarul lui Kant al primei ediții), ca și reflecțiilor, prelegerilor de metafizică și logică, cu toate problemele generate de datarea corespunzătoare a reflecțiilor sau de autenticitatea prezentării ideilor lui Kant în cursurile redactate după notele studenților săi.

Lucrările lui Kant vor fi citate după ediția Academiei (*Kants gesammelte Schriften*: Bd. I-XXII, hg. v. d. Preussischen Akademie der Wissenschaften Berlin, 1900 ff, Bd. XXIII, hg. v. d. Deutsche Akademie der Wissenschaften Berlin, 1956, Bd. XXIV - hg. v. d. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Berlin 1966 ff). *Critica rațiunii pure* (CRP) va fi citată intratextual, conform practicii curente, indicând paginile din edițiile germane A (1781) și B (1787). La traducerea citatelor din operele lui Kant ne-am folosit de unele dintre versiunile

existente în limba română; *am modificat* însă traduceri acolo unde diferențele față de textul original aveau importanță pentru interpretarea acestuia.

